

„СЪБЕСЕДНИЦИ“ и „С ПОВЕЯ НА АПРИЛ“ от АТАНАС СВИЛЕНОВ С., Български писател, 1975 и 1976. 315 с., 417 с.

В един сравнително кратък период от време Атанас Свиленов издаде две книги интервюта с първенците на литературата ни днес. В тях е събрано най-хубавото, което дарбата му на критик-анкетатор ни е давала досега. И независимо от сборния характер, който жанрът поставя като задължително условие, тях две книги носят характера на цялостни творби. Те са продължение на досегашните усилия на автора в тази позанемарена област от критиката и идват да отхвърлят сякаш мнението за компрометирането на един жанр и да върнат убеждението, че интервюто, беседата могат да бъдат не само любопитно за читателя четиво, но и солиден материал за настоящи и бъдещи проучвания върху литературни факти и явления.

Един от възкресителите на тази критическа форма, ревностен и талантлив нейн застъпник от дълги години, Ат. Свиленов успя да се пребори с предубежденията, наслоени у нас от непрофесионалното любопитство, с което нерядко се наднича в света на твореца, и да съживи интереса и уважението на читателя към разговора и анкетата. Когато говорим за предубеждения и снизхождение към тия форми на литературно изследване, имам пред вид не само читателя, но и литературоведите, които смятат интервюто едва ли не за всичко, което може да се направи в областта на психологическото проучване на творческата личност. Оттук и недооценяването на тази първа — а не последна — стъпка в творческата психология. Интервюта на Ат. Свиленов се отличават с високопрофесионално ниво, със завършеност и психологическа проникновеност. Така че те до голяма степен правят това, което един литературен портрет не може да направи — навлизат в творческата душевност, в творческата лаборатория непосредствено, без лутания и безплодни догадки. Това са изключително богати и верни портрети или по-скоро автопортрети, умело режисирани от критика, извикващи еднакво възхищението ни и от портретувания, и от режисьора.

Атанас Свиленов има онова чувство за мярка, което осигурява в случая оптимална видимост на едно деликатно присъствие; без да остроумничи, без да търси евтини трикове и смайващи въпроси, критикът налага своето присъствие, както пак не остава зад кулисите, но не се натрапва и не се изтъква. И все пак това присъствие е активно — когато прочетеш интервю от Ат. Свиленов, не може да не признаеш: друг не би „извлякъл“ толкова много и толкова интересна информация, не би стигнал до такива дълбочини на писателската душевност. За това естествено му помага и собствената осведоменост, а най-вече голямата му любов към творците на нашата литература, както и всеотдайността му да ѝ служи.

Двете книги са своеобразен двутомник, който се допълва от предишните (най-вече „Отблизо“) в една серия интервюта, продължаващи традицията на най-добрите ни анкетатори. Трябва веднага да кажем, че по сравнение с предходниците си Свиленов прави нещо далеч по-системно и по-машабно. И най-важното, критикът има по-ясното съзнание за онова, което върши, върши го неуморно, с много ентузиазъм и всеотдайност. Интервюта му са плод не на случайни контакти, както често се случва с други набедени анкетатори, но са дълбоко промислени и дълго и старателно подготвени. Особено в „Събеседници“ — някоя от анкетите тук са плод на целогодишни усилия. Може да се предполага, че „трудните“ обекти авторът е подготвял дълго; изчакал е „удобния“ момент, търпеливо и в няколко етапа е извършвал „снемането“, зарисовката на модела. Разбира се, има и такива, които са се удали изведнъж, спонтанно — искрата на контакта се е възпламенила при щастливи обстоятелства и е била нужна по-малко енергия за „разбиване“ на ядрото. Под интервюто с Емилиян Станев четем: декември, 1968 — май 1973 г. Излиза, че за да вземе това интервю, на автора са били необходими близо пет години! И не защото писателят е нелюдим, такава представа създава донякъде — но защото, — както пояснява А. Свиленов в началото на интервюто, Ем. Станев не обича да говори за шло и нещало. За него единствен сериозен повод е издадената книга — „Та

да има наистина за какво да говорим, а не да си чешем езиките“, „... от празни приказки полза няма. . . Има писатели, които не могат да пишат, а се надпреварват да дават интервю а.“

От това интервю читателят узна толкова много неща за любимия писател, видя го откъм делника и празника на неговото творчество. В този именно разговор големият ни белетрист изказва недоволство от поведението си „Търновската царица“ — нещо твърде рядко, за да не каже неосрещано в нашата литература. Свиленов умее да следва естествения ход на един човешки разговор, да настрои събеседника си така, че той да не се чувства притеснен, интервюиран. Така читателят получава приятното усещане, че сам присъствува на разговора, че разговорът се извършва току пред него. Тоест, защото критикът „забравя“ себе си, мисли единствено върху това, какво ще даде на читателя, какво ще извлече от писателя за него.

Към различните творби Свиленов тръгва различно. Един е той в интервюто с Н. Хайтов, съвсем различен — в анкетата с Радичков. С П. Вежинов той започва с въпрос, но издалеко, уж не за литературата ще разговаря, а Радичков е атакуван фронтално, с въпрос, зает от френското радио: „Кой сте вие.“ И макар да не се повтаря, да се превръщат артистично, Свиленов в едно е едносъщ: отива при всеки с неподправен интерес, с благоговение престава всеки праг. Във въстъплението към интервюто с И. Волен той между другото изповядва: „Принадлежа към едно по-ново поколение, у което за добро ли, за зло ли — отдавна е изчезнало онова романтично благоговение пред творческата личност, което насичае всичко около нея с особена тайнственост и многозначителност, превръщае мястото, където се раждат произведенията, едва ли не в нещо като средновековна алхимическа лаборатория.“ Атанас Свиленов обаче — както вече казах — е съхранил това благоговение. И на това до голяма степен се дължи големият успех, голямата сполука на делото му. Защото в изкуството съхраняването на някои ценности върви и по линията на един необходим консерватизъм; нали самото изкуство е един стремеж, воля да съхраним отлитания миг?

Но това съвсем не означава, че Свиленов остава в екстазен смут пред дверите на тайнствената лаборатория. Благоговението и предаността към изкуството не му пречат, а, напротив, те са най-сигурното му оръжие, с него той превзема и най-недостъпни „замъци“. С това оръжие Свиленов успя да извлече максимално интересна и толкова разнообразна информация от обектите на своите анкети, че е трудно понякога и най-бегла класификация да й

направиш. Дълбочината на изпозваните покорява и най-предубедения читател, от тия психографики той може да научи много повече, отколкото от някои литературни портрети. Тук и биографично, и исторично, и естетическо, и философско са в такава сложна, но естествено органична амалгама, че на читателя е трудно да определи кое от тях преобладава. В същност за този въпрос не остава време — както е в най-добрия жанр, според Волтер тук скуката не ни навещава, за да се питаме: какво е точно написано? . . .

По-малкото време, с което е разполагал авторът да направи другата книга — „С повя на Април“, в никакъв случай не омаловажава значението и цената на интервютата в нея. Тематично центрирана около един колкото политически, толкова и културно-естетически момент, какъвто е Април 1956 г. в нашата най-нова история, тази книга е нещо ново в областта на литературната анкета. За бъдещия изследовател тя ще има цената не само на база за отделни справки и информация по отделен автор или въпрос, но и значението на една психогRAFия, изследваща многоаспектно влиянието на политическите събития върху творческата съдба и върху цялостния литературен процес. Тематичният център, за който споменах, а също и участието на някои автори от по-предната книга дават възможност на бъдещия изследовател и за евентуални допълнителни изводи и съпоставки. Все в тази насока „С повя на Април“ несъмнено ще подпомогне и едно изследване върху поетиката или социологията на литературата ни за този период от време.

Като пожелание ще направя бележката за необходимост от определен библиографски апарат, с който би могло да бъдат снабдени тия две книги. Защото независимо от самостоятелния си характер, от обособеност и принадлежност повече към художествената литература, отколкото към критиката, те биха имали несравнимо по-голяма цена и в това отношение, без да намалят стойността си в друго. Може би в бъдещата си работа, когато авторът ще разширява не толкова кръга на интервюираните, колкото територията на изследване на отделния творец, той ще почувства сам необходимост да направи това.

В заключение ще кажа, че интервютата на Атанас Свиленов ще придобиват все по-голяма цена. С времето ние ще оценяваме и някои незабелязани и не достатъчно оценени сега техни качества. Задълбочените и откровени отговори на умни и точно поставени въпроси, изповедността и изяснената словесност, в която са ни поднесени тия психологически етюди — това са все достойнства над всичко онова, което прави и без друго ценни подобни трудове. Никой

у нас досега — дори без да изключвам тук анкети, правени от далечни и близки предходници на Свиленов — не се е трудил така последователно и системно, не е влагал толкова труд и дарба в областта на литературната беседа. Отсега можем да кажем със сигурност, че това ще са книги, търсени от всеки, който обича и който сериозно изследва българската литература.

Константин Еленков

„КОРЕНИ“. Литературни есета от СИМЕОН ЯНЕВ

С., изд. Народна младеж, 1976. 141 с.

Симеон Янев е писател с твърде разностранни интереси — наред с опитите му в областта на детско-юношеската белетристика („Но преди да изляза на ринга“, „Прочетено крадешком“) привлече вниманието литературно-историческото му изследване „Традиция и жанр“, един от редките опити да се проследи историята на даден жанр (разказа) в органична връзка с цялостния литературен развой. За нашите привички подобен творчески диапазон е немного обичаен, а и съдейки по досегашните му изяви, мнозина, предполагах, биха отдали предпочитанията си на литературния историк пред белетриста. Ала новата му книга, необичайна за автора си и като тематика (защото той не е проявявал досега по-специален интерес към Възраждането и националноосвободителните борби), и като жанр, подсказва и плодотворността на тяхната симбиоза. Защото ако в много отношения (богата фактическа основа, научна добросъвестност пр.) тя е труд на един прецизен учен, то уменията на автора да разкрие психологическия пълнеж на отделния жест, на отделната реплика, за да изгради от отделните детайли един цялостен образ, „издава“ белетриста. Разбира се, подобно деление е съвсем условно — позволявам си го, защото то ни насочва към нещо твърде съществено в замисъла на книгата: да се видят три ярки фигури от нашата история, обединени около кулминацията на националноосвободителното ни движение — Априлското въстание, — и в пълнотата на интимно-психологическия си битие, и като изразители на отделни страни от националната ни характерология.

В краткия предговор С. Янев пише: „В Панагюрище. . . са събрани един до друг трима големи водачи на Априлското въстание — Георги Бенковски, Панайот Волов и Захари Стоянов. Още от първите класове на училището научаваме каква голяма и колко чиста обич към отечеството ги е сродявала. Но различията между тях — разли-

чия, които дават лица на тяхното родолюбие, са интригували малко хора след „Записки по българските въстания“.

„Тези различия — различия на характерите, различия на биографиите, различия на целите и на общуването им с народа, — запечатани освен в голямата българска книга на Захари Стоянов, са останали и в хиляди спомени на въстаници и очевидци; те са дълбоко в духа на въстанието.“

На гребена на един поврат в историята, те, към всичкото дотук, не изразяват само себе си; те изразяват релефно и високо националната характерология, националната психология от различни страни, националния живот в неговата традиция и в тръпното присъствие в него на новото време.“

От тази отправна точка тръгва С. Янев, за да изгради един своеобразен есенствен триптих. А съпоставени помежду си, и тримата се разкриват в нова светлина, открояват нови черти от своето присъствие в голямото дело.

Така например в есето, посветено на Бенковски, авторът превръща в своя изходна точка онова, което досега е било препъникамък за толкова изследователи — енигматичното двуединство на Гаврил Хълтев и Георги Бенковски, невероятното прераждане на дребния вагабонтия в легендарен войвода. (В това отношение той се позовава на Иван Хаджийски, пръв отбелязал с рядко проникновение вътрешния драматизъм на тази сложна личност.) И с това вече е открита не само възможността да се обясни противоречивото му поведение — открит е вътрешният двигател на постъпките му, които, видени в нова светлина, разкриват истинската си цел и значение: „... неговата цел е била не да освободи България, а да освободи българина“ (разр. С. Я.) — да го освободи от робското у него, наславяно цели пет столетия.

Ако Бенковски е човекът на делото, усетил колко дълъг е кървавият път от идеята до реалността, водил с желязна воля вчерашните роби към едно поражение, което е в същност най-трудната победа — и рухнал под огромното бреме на моралната отговорност за своя триумф, то Волов е чистата жертвеност, моралното величие на идеята за свободата, постигнато в мъчителен себенадмозване. В интерпретацията на С. Янев двамата са не просто два полюса, взаимно отричащи се величини, а, напротив, тяхното така неправдоподобно съжителство през бурната пролет на 1876 г. има за автора стойността на символ, демонстриращ „... огромната си сила от съюза на двата потока, които осъществиха Възраждането“, събиращ „... идеализма и практицизма, саможертвата и личната изява.“ Колкото и категорично